

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN HİKAYESİNİN YAPISI

Yrd.Doç.Dr.Fuat ÖZDEMİR

ABSTRACT

The first one of Dede Korkut's tales is on that of Boğaç Khan, whose father is Dirse Khan. This tale is composed of various problems and their solutions. In order to solve them it has gone into the matter constructively.

Dede Korkut Hikâyelerinin birincisi olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi olay örgüsü bakımından bir dizi problem durum ve bu problem-durumların çözümlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada, problem-durumların tesbit edilmesiyle birlikte, problem durumların çözüm aşamalarında izlenen yol yapısalcısı bir yaklaşımla ele alınacaktır. Buna yapısalcı yöntemden yararlanma da denebilir. Daha çok hikâyedeki yapılanmaların neyi yansıttıkları üzerinde durulacaktır. Ele alınan incelenen hikâye Muharrem Ergin'in hazırlamış olduğu dede Korkut Kitabı'ndan alınmıştır.

Dirse Han oğlu Boğan Han Hikâyesi bir şölenle başlamaktadır. Bayındır Han yılda bir kez geleneksel olarak Oğuz Beylerine şölen vermektedir. Ancak, hikâyede şölen esnasında çocuğu olmayanın kara otağda konuklanacağı bildirilmektedir. Daha önceki şölenlerde bu tür bir uygulamanın olup olmadığı hakkında bilgi verilmez, ama böyle bir şeyin olmadığı Dirse Han'ın tenkisinden anlaşılır. Hikâyede zıtlık hemen verilir.

çocuğu olan çocuğu olmayan

Böylece problem-durum hemer ortaya çıkar. Çocuğu olan bey şöleden mutluluk payını alacak, çocuğu olmayan ise almayacaktır.

Buna göre, çocuk durumlarına bakılarak beyler arasında bir sıralama yapılmıştır.

1. Erkek çocuğu olanlar
2. Kız çocuğu olanlar
3. Çocuğu olmayanlar

görüldüğü gibi çocuksuz en alt sırada yer almaktadır ve çocuksuz olan bey toplumun lideri tarafından dışlanır. Bu durum şematik olarak şöyle verilebilir:

Şölen	= mutluluk
Şölene çağırılma	= lider tarafından onaylanma
Lider tarafından onaylanma	= mutluluk
Şölene katılma şartı	= evlat sahibi olma
Lider tarafından onaylanma şartı	= evlat sahibi olma
Evlat sahibi olma	= mutluluk
Mutluluk	= lider tarafından onaylanma
Lider tarafından onaylanma	= toplum tarafından onaylanma
Mutluluk	= toplum tarafından onaylanma
Toplum tarafından onaylanmanın şartı	= Çocuk sahibi olma

Şemadan da açıkça görüldüğü gibi, toplum açısından çocuk sahibi olmanın anlama, topluluğun sürekli olabilmesinin şartı olan üye sayısının artması, en azından eksilmemesidir. Çocuğun erkek olmasının birinci sırayı işgal etmesinin de gerekçesi aynıdır; savaşçı bir toplumda süreklilik ancak erkeklerle mümkün olacaktır. Onun için bu durumda, liderin tepkisinin, topluluğun hayatının sürmesine ilişkin bir duygudan, bir görev duygusundan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu durum lider, toplum ve birey açısından şöyle anlatılabilir:

Lider : Üyelerin olursa lider olursun,

Toplum : Üyeliren olursa var olursun,

Birey : Topluma üye verirsen mutlu olursun.

Daha ayrıntılı bir şema geliştirmek mümkündür, ancak, burada şunu söylemekle yetinebiliriz; çocuk sahibi olmak, bireyden başlayarak, toplum ve lider için bir varlık sorunudur. Çünkü, ancak üyeleri olan bir topluluk var olabilir. Buna göre, Dirse Han topluma bir üye vermemiştir, o halde şölende onun yeri en alt sıradadır, yani kara otağdır.

Yukarıdaki anlatımdan sonra hikâyenin birinci durumu ortaya çıkmaktadır. Birinci durum, aynı zamanda şart cümlesinin yan cümleciği olan problem-durumdur: "Çocuğun olursa..."

İkinci duruma, hikâyede şu cümlelerle geçilir:

"Dirse Han yirinden öri turdı, aydur:Kalkubanı yiğitlerüm yirünüzden örü turun, bu karayıb bana ya bendendür ve hatundandur didi"(2).

Görüldüğü gibi, bu cümleler, çözüm aşamasını başlatan cümlelerdir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Hikâyesinde üç ayrı konum göze çarpmaktadır. Bu konumlar, yukarıdan aşağıya doğru derecelendirilmişlerdir. Bunlar, sırasıyla şöyledir.

1. Tanrı ve onun temsilcileri diyebileceğimiz Hızır ve Dede Korkut
2. Lider
3. Baba

Bu sıralama, bir başka ifadeyle şöyle açıklanabilir:

1. Kutsallık konumu
2. Toplum konumu
3. Birey konumu

Bu derecelendirmelerden sonra şu sonuçlar ortaya çıkmıştır:

- Tanrı çocuğu olmayanı hor görmüştür.
Lider çocuğu olmayanı hor görmüştür.
Baba...

Görüldüğü gibi, otorite Tanrı-Lider-baba biçiminde sıralanmaktadır ve hikâye otoriteyi çocuğa aktarak olan babanın çevresinde döner. Çözüm, otoritenin yolunu açacak olan çocuk sahibi olmaktadır. Bu, baba açısından da çok önemlidir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi baba ancak bu şekilde onaylanacak, kabul edilecektir. Kısaca, Dirse Han'ın çocuk sahibi olması bütün konumlardakiler için bir varlık sorunu olmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, geçiş cümlesiyle, Dirse Han, problem-durum aşamasını başlatır, eşinin yanına gider.

İkinci durum, Dirse Han ile eşinin konuşmalarını içermektedir. Karı koca arasındaki bu konuşmalar soylama biçiminde verilmektedir. Bu soylamalarda, Dirse Han'ın öfkesi dile getirilir. Eşinin önerisi ise kurban vermektir, aç doymaktır, ağzı dualı birinin berakatıyla Tanrı erdemli bir çocuk verecektir. Böylece, problem-durumun çözümünde de otorite zinciri izlenmiş olur:

Tanrı'ya kurban verilecek, ağzı dualının biri dua edecek, Tanrı, dileklerini yerine getirecektir. Tanrı-toplum-birey zinciri burada da açıkça görülmektedir.

İkinci durumda bir şart cümlesiyle ifade edilebilir:

- Kurban verirsem ağzı dualının duasını alırsın
Duasını alırsan Tanrı erdemli bir çocuk verir.

İkinci durumdan üçüncü duruma bir ağız dualının duası sonucu erdemli bir çocuğa kavuşma imkânı olacağını bildiren cümleyle geçilir. Böylece, yalnız çocuk değil, erdemli bir çocuk istendiği belirtilir.

Üçüncü durum, çözüm önerisinin gerçekleştirilmesinden ibarettir. Bu bölümde, Dirse Han'ın bir erkek çocuğu olur. Hikâyenin birinci bölümü burada bitmektedir. ancak, hikâye henüz bitmemiştir, çünkü çocuğun erdemli olup olmadığı henüz anlaşılammıştır. Sonraki bölümler, ikinci duruma geçişte bildirilen erdem kavramıyla ilişkilidir. Böylece yeni bir problem-durum ortaya çıkmış olur.

İkinci bölümde oğlanın erdemli olup olmadığı tesbit edilecek ve bu arada erdem kavramından ne anlaşılması gerektiğini ortaya koyacak olaylar zinciri başlatılır.

Oğlan büyümüştür. İkinci bölümün hemen başında, tıpkı birinci bölümde olduğu gibi bir tören anlatılır. Bu törende, büyükler, bir boğa ile oğlanın dövüşünü izlemektedirler. Boğanın özellikleri abartılarak verilmiştir. "Üç kişi sağ yanından üç kişi sol yanından demür zincir ile boğayı tutmuşlar idi. Gelüp meydan ortasında koyu virdiler"(3). Diğer tarafta, oğlancık (küçültme eki özellikle kullanılır) arkadaşlarıyla oyun oynamaktadır. Böylece okur ya da dinleyici alttan alta oğlancık ile boğanın karşılaşmasına hazırlanır. Bu arada, "Ne olacak?" sorusu ister istemez "Çocuk erdemli mi?" sorusuna dönüşecektir. Nihayet oğlan boğayı yener, böylece gerilim sona erer. Bu durum aynı zamanda erdemli olmanın da bir belirtisidir. Nitekim, kutsallık konumunda gösterebileceğimiz Dede Korkut oğlanı kutsar ve ona Boğaç adını verirken erdem kavramını özellikle vurgular. Bu durum bir şart cümlesiyle şöyle ifade edilebilir:

Güçlü olursan erdemli olursun

Erdemli olursan isim alırsın, kutsanırsın

Kutsanmak, onaylanmaktır, yani topluma katılmaktır. Böylelikle en alt konumda olan birey, toplum ve Tanrı katında onaylanmış olur.

Böylece, hikâye, bu noktada ikili bir işlev kazanmaktadır. Boğaç Han'ın hikâyesi gibi görünen ikinci bölüm, aslında Dirse Han'ın hikâyesidir. Çünkü, birinci bölümde söylenen durum ortadan kalkmış. Dirse Han onaylanmıştır.

İkinci bölümün birinci durumu, Dede Korkut'un:

"Hey Dirse Han biglik vergil bu oğlana

Taht virgil erdemlüdür"(4) sözleriyle başlar ve bu soylamayla biter. Bu sözler aynı zamanda ikinci duruma geçişi sağlar. İkinci durum, aynı zamanda yeni bir

problem-durumdur. Boğaç taht sahibi olmuştur ancak tahta çıktıktan sonra babasının kırk yiğidini anraz olmuştur. Ancak, bu durumu hazırlayan nedenler hikâyede verilmez. Yani problem-durum neden sonuç ilişkisi içinde ortaya çıkmamıştır: anlatıcı tarafından problemin varlığı bildirilmiştir.

Üçüncü bölüme, kırk yiğidin "Gelün oğlanı babasına kovlayalım, ola kim öldüre, gine bizim izzetümüz, hörmetümüz anun babası yanında hoş ola"(5) sözleriyle başlar. Böylece bu bölümün problem-durumu netleşir, bu da baba-oğul çatışmasıdır. Dirse Han, böylece birinci bölümdeki problem-duruma sürüklenmiş olur, bir kez daha otorite tarafından cezalandırılma ve böylece dışlanma tehlikesiyle yüz yüze gelir. Böylece, otoritenin yaptırım gücü bir kez daha kendini göstermiş olur. Oğul babaya, baba lidere şikayet edilir. Olayları yönlendiren, kişilerin kendileri değil, otoritedir. Ama, bu otorite de, daha önce belirtildiği gibi kişiler ve toplum için bir varlık sorunudur.

Baba-oğul çatışmasında var olan trajik unsur hikâyede yeterince değerlendirilmez. Baba, oğulun yaptıklarının gerçek olup olmadığını araştırmadan, kırk yiğidin sözlerine dayanarak oğlunu öldürmeye karar verir. Ancak, anlatıcı açısından trajedi öncelikli değildir; onun için anlatacağı olaydan çıkarılacak sonuç önemlidir ve bu yüzden hikâyenin zayıflayıp zayıflamaması gibi bir sorunu yoktur. Gerçeğin hemen ortaya çıkmaması, hikâyenin inandırıcılığını zedelemesi babasına zorunludur.

<u>Baba</u> _____	<u>Oğul</u> _____
Erdemli	Erdemsiz
Erdemli davranış	erdemsizliği yok etmektir.

Erdemsizin oğul, erdemlinin baba olması ve erdemlinin erdemsizi yok etmesi hikâyenin duygusal yönünü güçlendirir. Ancak, baba, kendi kendisiyle bir iç çatışmaya girmez, otoritenin buyruğunu yerine getirmekle görevlidir.

Üçüncü bölümün ikinci durumuna Dirse Han'ın:

"Varun getirün öldüreyim, böyle oğul mana gerekmez"(6) sözleriyle geçilir. İkinci durum, problemin çözümünden ibarettir; baba oğlunu oklar.

Üçüncü durum baba ile annenin karşılaşmasını anlatır. Baba oğlunu vurduktan sonra geri döner. Anne, oğlunun ilk avı olduğu için şölen hazırlamıştır. Oysa oğul, baba tarafından vurulmuştur. Hikâyenin duygu yükü burada belirgindir. Ancak, henüz oğulun ölüp ölmediği anlaşılamamıştır. Bu da merak unsurunu oluşturur.

Dördüncü durumda anne oğlunu aramaya çıkar. Oğulun yaşadığı haber verilir. Hızır, oğlana ölmeyeceğini söylemiştir. Oğlanın yaşadığının bildirilmesi ve böylece merak unsurunun ortadan kaldırılması anlatıcının amacına uygundur. Çünkü, anlatıcı, bir macera hikâyesi anlatma amacıyla değildir. Ayrıca Hızır'ın haber vermesi, insanların yaptığı hatayı Tanrı'nın düzelteceği anlamına gelmektedir. Burada, adalet anlayışını görmek mümkündür.

Beşinci durumda anayla oğul karşılıklı konuşurlar ve oğul babayı suçlar. Ancak, ananın babaya karşı olan duyguları verilmez...Ana, oğlanın yaşadığını Dirse Han'dan gizleyecektir.

Altıncı durum, kırk yiğidin, oğlunun yaşadığını duymasın diye Dirse Han'ı düşmana götürüşlerini anlatır.

Yedinci durum, ananın "yori oğul, baban sana kıydıysa sen babana kıymağil"(7) sözleriyle başlar ve oğul babayı kurtarmaya gider. Sonuçta oğul babayı düşman elinden kurtarır ve böylece erdemli olduğunu kanıtlar.

NOTLAR

- (1) Dr.Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı. Giriş-Metin-Faksimile. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.
- (2) Ergin, s.79
- (3) Ergin, s.81
- (4) Ergin, s.82
- (5) Ergin, s.83
- (6) Ergin, s.84
- (7) Ergin, s.91